

УДК 343.611.1:343.24

С.Д. БЕРЕЖНИЙ, канд. юрид. наук,
Апеляційний суд Хмельницької області

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Ключові слова: покарання, конфіскація майна, довічне позбавлення волі, умисне вбивство з корисливих мотивів

Дослідженню кримінального покарання присвячено багато наукових робіт філософів, спеціалістів по етиці, соціологів та юристів, що свідчить про «вічність» та актуальність даного питання.

Проблеми покарання та його мети досліджувало багато вчених, а саме С.В. Бородін, І.І. Карпець, В.М. Коган, А.С. Михлін, А.І. Харитонов. В Україні ці проблеми стали предметом глибокого дослідження таких правників, як Л.В. Багрій-Шахматова, М.І. Бажанова, А.І. Близюка, О.М. Джужи, М.І. Коржанського, О.М. Костенка, В.О. Глушкова, В.Т. Маляренка, О.І. Шинальського та інших. Проблеми, які розглядаються вченими, мають відповідну науково-пізнавальну цінність та науково-прикладне значення, оскільки більшість цих наукових досліджень безпосередньо присвячена аналізу актуальних проблем інституту покарання, яке потребує подальшого вдосконалення.

У чинному Кримінальному кодексі України вперше було дане поняття покарання та його мети. Так ст.50 КК визначає покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1].

Досліджуючи питання призначення покарання слід зазначити, що покарання було і залишається важливим засобом боротьби зі злочинами і особливо з такими суспільно небезпечними як умисні вбивства з корисливих мотивів. При призначенні покарання в кож-

ному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, суди мають суворо додержуватись вимог ст.65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання [1].

Ці вимоги закону є загальними і відносяться до кожного випадку призначення покарання судом до осіб визнаних винними у вчиненні злочинів. Разом з тим, з врахуванням теми дослідження, ми зупинимось на особливостях призначення покарання особам визнаним винними у вчиненні умисних вбивств взагалі і зокрема з корисливих мотивів.

Слід наголосити, що ч.2 ст.115 КК України суттєво відрізняється від інших частин статей Особливої частини КК, оскільки є єдиною частиною яка має пункти. Кваліфіковані різновиди вбивства, ознаки яких передбачені в ч.2 ст.115 КК, мають єдину санкцію. Вони є альтернативними різновидами одного і того ж кваліфікованого складу вбивства. Фактично це означає, що встановлення у вчиненому діянні ознак одного з цих різновидів вбивства достатньо для кваліфікації за відповідним пунктом ч.2 ст.115 КК, а отже – й для призначення покарання, передбаченого в санкції ч.2 ст.115 КК [1].

На наш погляд, специфіка призначення покарання за даний злочин відображена у рекомендаціях постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» від 07.02.2003 року № 2. Де в п.1 наголошується, що у справах про вбивства суди зобов'язані як установлювати вину підсудних та призначати їм необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів покарання, так і вживати всіх необхідних заходів до повного відшкодування заподіяної потерпілим матеріальної та моральної шкоди. При цьому згідно п.2 постанови призначаючи покарання відповідно до ст.ст.65–69 КК суди мають урахувувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, сукупність усіх обставин, що його характеризують (фор-

ма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків тощо), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [2, с.223].

Ступінь тяжкості умисних вбивств є найбільшим, що підтверджується віднесенням даного злочину до категорії особливо тяжких (ст.12 КК) і свідчить про високий рівень суспільної небезпеки вчиненого злочину. Ступінь тяжкості вбивства тісно пов'язаний з характером даного злочину. Характер вбивства визначається, важливістю об'єкту злочину яким є, на нашу думку, правовідносини, які забезпечують охорону життя людини і займають згідно ст.ст.3 і 27 Конституції України в ієрархії цінностей найвищий соціальний щабель [3]. Наявність додаткового об'єкту злочину у виді правовідносин власності свідчить про зростання рівня суспільної небезпечності умисного вбивства. Що безумовно, не може не впливати на караність вбивства з корисливих мотивів в порівнянні із караністю злочинів інших видів. Підтвердженням цього є санкція ч.2 ст.115 КК, яка передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна у випадку вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів. Санкція дає лише загальну (типову) характеристику ступеня тяжкості злочину даного виду, відображаючи мінімальну та максимальну межу покарання у виді років позбавлення волі або довічного позбавлення волі. Суд же призначаючи покарання враховуючи фактичні обставини справи в їх сукупності визначає тяжкість конкретного злочину, враховуючи індивідуальний її ступінь та даючи їй оцінку у вироку. Слід погодитись з думкою науковців, які вважають, що шлях індивідуалізації покарання йде від абстрактного до конкретного, від загальних вказівок кримінального законодавства про склад злочину до особи винного [4, с.161].

Для того щоб покарання було строго індивідуалізованим і справедливим, важливо встановити не тільки той факт, що вбивство

вчинено умисно а і встановити вид умислу. Вбивство з корисливих мотивів вчиняється з прямим умислом, але в деяких випадках коли вбивство вчиняється під час розбійного чи бандитського нападу, вимагання, або незаконного заволодіння транспортним засобом може мати місце і непрямий умисел, коли винний не бажаючи смерті потерпілого свідомо припускає її настання. Без сумніву (при інших рівних умовах), вбивство з прямим умислом є більш небезпечним ніж вбивство з непрямим умислом, за таких обставин, бажання настання смерті потерпілого заслуговує більш суворого покарання ніж її свідоме припущення. Як свідчить судова практика деякі суди зазначають у вироку про необхідність призначення більш суворого покарання особам які вчинили вбивство з заздалегідь обдуманим умислом. Дана позиція, на нашу думку, є обґрунтованою. При заздалегідь обдуманому умислі корисливий мотив і мета злочину і його безпосередня реалізація відокремлені між собою певним проміжком часу, протягом якого винний розробляє план вчинення вбивства, обмірковує його деталі, обирає спосіб, час і місце вчинення, шляхи відходу, приховання слідів злочину. Подібні обставини, зазвичай, свідчать про підвищену небезпечність і антисоціальність суб'єкта злочину. Тому, на нашу думку, незважаючи на те, що час виникнення умислу не має значення для кваліфікації вбивства його необхідно враховувати при призначенні покарання.

Характерною особливістю вбивства з корисливих мотивів є чітка конкретизацією наслідків діяння в передбаченні винного. Суб'єкт тут передбачає конкретні наслідки і бажає їх або в деяких випадках свідомо припускає. Суб'єкти умисних вбивств протиставляють свою волю суспільній безпеці та суспільним інтересам. Більш того вчиняючи умисне вбивство з корисливості винний ставить свої антисуспільні, меркантильні інтереси вище життя іншої людини.

Важливе значення, при призначенні покарання за даний кваліфікований вид вбивства, має точне визначення ступеня вини, яка за ви-

значенням І.І. Карпця визначається тими моментами, які характеризують різні сторони психічного відношення винного до його дій і до результатів цих дій. При умисному злочині це характер і об'єм передбачення, точність і визначеність намірів, вчинених злочинцем, його наполегливість при вчиненні злочину, на кінець, мотиви і мета вчинення злочину [4, с.165].

Ступінь вини, а значить суворість або, навпаки, м'якість покарання може залежати і від того настільки свідомо особа, яка вчинила вбивство, який життєвий досвід і вік має винний. Зрозуміло, оцінка дій молодшої людини, яка тільки починає самостійне життя зі сторони суду повинна бути іншою, ніж оцінка аналогічних дій дорослої особи, яка має великий життєвий досвід, більш того, якщо ця зріла особа має кримінальне минуле. Аналіз судової практики Хмельницької області по призначенню покарання за умисне вбивство з корисливих мотивів, показує, що якщо цей злочин був вчинений неповнолітніми особами разом з дорослими то суди при призначенні покарання до неповнолітніх застосовували, як правило, ст.69 КК і призначали покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ч.2 ст.115 КК.

Ступінь вини особи може залежати від більшого або меншого обмірковування злочину, від того по своїй ініціативі вона вчинила вбивство або була втягнута у злочин кимось іншим, тим більше в наслідок примусу або погроз. Слід погодитись з тими науковцями, які вважають, що суд повинен враховувати дану обставину, яка свідчить, як правило, про меншу ступень вини особи, яка вчинила злочин не по своїй ініціативі і ця обставина повинна при інших рівних умовах тягти більш м'яке покарання [4, с.168–169].

Для індивідуалізації покарання велике значення має врахування мотиву та мети вбивства. Корисливий мотив злочину, є домінуючим критерієм, що відмежовує даний вид вбивства від іншого. При не доведенні корисливості як основної спонукальної причини вчинення вбивства кваліфікація вчиненого за п.6 ч.2 ст.115 КК виключається.

Мотив вбивства, як одна з обов'язкових ознак злочину, найтіснішим чином пов'язаний з призначенням покарання за п.6 ч.2 ст.115 КК.

Саме корисливий мотив злочину безпосередньо впливає на призначення додаткового виду покарання, яким є конфіскація майна. Згідно з ч.2 ст.59 КК України конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині кримінального закону. За даних умов саме наявність корисливого мотиву в діях винної особи є підставою для застосування до неї чітко визначеного додаткового виду покарання, що неможливо при вчиненні вбивства з інших мотивів [1].

Закон спеціально не виділяє мети окремих покарань, і не диференціює мету залежно від того, до категорії основних або додаткових відноситься покарання. Тому перед конфіскацією майна поставлені ті ж цілі, що і перед будь-яким іншим покаранням: виправлення засудженого, попередження злочині. Слід погодитись з думкою Г.М. Собко, що не зважаючи на те, що закон в рівній мірі відносить всі цілі покарання до будь-якого з його видів, дія яку вони здатні надати різна. Конфіскація є допоміжним засобом дії на засудженого, що витікає з її правового статусу додаткового покарання. Відповідно і в механізмі реалізації цілей покарання, конфіскація грає, допоміжну роль [5, с.130].

Призначення конфіскації за вчинення злочинів з корисливих мотивів повинно служити контрмотивом, засобом дії на свідомість особи, і блокувати його корисливі спонукання. Закон указує, що особа, намагаючись збагатитись злочинним шляхом, втратить і те, що придбане законним.

Оскільки конфіскація майна у випадку вчинення вбивства з корисливих мотивів зазначена в санкції як міра обов'язкова – суд зобов'язаний її призначити і має право відмовитися від її застосування лише на підставі ч.2 ст.69 КК мотивувавши своє рішення.

Як свідчать матеріали судової практики Хмельницької області, суди, як правило, не

звільняють суб'єктів вбивств з корисливих мотивів від конфіскації належного їм майна. Це пояснюється, на наш погляд, великою суспільною небезпекою даного кваліфікованого виду злочину, який позбавляє потерпілого не тільки самого цінного, що є на світі, – життя людини, а і посягає на правовідносини власності, які існують у суспільстві і також потребують необхідної охорони. Крім того суди застосовуючи конфіскацію майна винного частково або повністю відшкодовують державі заподіянні вчиненням злочину збитки. На наше переконання, конфіскація майна засудженого за вбивство з корисливих мотивів має велике профілактичне значення і сприяє досягненню мети покарання щодо запобігання нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Тобто, крім спеціального попередження, яке стосується винного при призначенні додаткового покарання у виді конфіскації майна відбувається і загальне попередження, яке впливає на свідомість інших осіб. Ця мета загального попередження покарання звернута насамперед до осіб, схильних до вчинення корисливих злочинів.

Разом з тим слід зазначити, що суди виходячи з принципу гуманності покарання не застосовують конфіскацію до житла засудженого, оскільки це викликало б проблеми з соціальною адаптацією особи після звільнення з місць позбавлення волі та створило б проблеми для членів сім'ї, які є співвласниками житла та обмежило права спадкоємців у випадку настання смерті засудженого та відкриття спадщини.

Суттєвий вплив на призначення покарання винному має і спосіб вчиненого вбивства, що являє собою сукупність прийомів і методів, що використовувались при вчиненні злочину. Якщо вбивство з корисливих мотивів було вчинено з особливою жорстокістю або способом, небезпечним для життя багатьох осіб ці дії потребують додаткової кваліфікації за п.п.4 і 5 ч.2 ст.115 КК, що обов'язково впливає на призначення покарання винному. Підтвердженням цього є вимоги зазначеної постанови ПВСУ від 07.02.2003 року № 2 де в п.18 дані рекомендації судам при засудженні особи

за декількома пунктами ч.2 ст.115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначати. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого [2, с.231].

Таким чином, у випадку вчинення вбивства з корисливих мотивів з особливою жорстокістю або способом, небезпечним для життя багатьох осіб суттєво підвищується суспільна небезпечність злочину та особи винного, що свідчить про антисоціальні якості останнього. Такі способи вчинення вбивства свідчать про підвищену небезпечність злочину, що безумовно повинно враховуватись при призначенні покарання винному.

Мають певні особливості покарання призначенні за незакінчене вбивство та вчиненні у співучасті.

Частина 1 ст.68 КК, вимагає при призначенні покарання за незакінчений злочин (готування до злочину або замах на злочин) а також у випадках вчинення злочину у співучасті керуватися положеннями ст.ст.65–67 КК, враховувати ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця [1].

Ступінь здійснення злочинного наміру при вбивстві має суттєве значення, оскільки, визначає до якої стадії був доведений злочин, – до стадії готування або замаху. Суспільна небезпечність цих стадій залежить перш за все від виду вбивства та конкретних дій суб'єкта, які він вчинив для настання смерті потерпілого. Для того щоб призначене покарання за замах відповідало ступеню тяжкості вчиненого, необхідно встановити стадію завершеності замаху, був він закінченим (невдалий замах) або незакінченим (перерваний замах). При незакінченому замаху суб'єкт не вчинив усіх дій, які вважав необхідними для доведення вбивства до кінця. У випадку закінченого замаху суб'єкт виконав усі дії, які вважав необхідними для доведення вбивства до кінця. У першому і в другому випадках смерть потерпілого, як бажаний результат не настає з при-

чин, які не залежали від волі суб'єкта. На нашу думку, яка підтверджується матеріалами узагальнення судової практики, більш суворе покарання обґрунтовано призначаються судами особам, які виконали усі дії, які вважали необхідними для доведення вбивства до кінця, оскільки їх дії є більш небезпечними ніж у випадку незакінченого замаху.

Слід погодитись з С.В. Бородіним який зазначає, що при закінченому замаху для визначення покарання важливо встановити причини не доведення злочину до кінця, а також встановити, чому винний не повторив невдалого замаху. Тут немає добровільної відмови від злочину, оскільки замах вже вчинено, але може бути відмова від повторного замаху, який неможливо не враховувати при призначенні покарання за замах на вбивство [6, с.141].

Відповідно до вимог ст.68 КК за готування до злочину призначається більш м'яке покарання, ніж за замах на злочин. І це цілком вірно, оскільки готування є початковою стадією вчинення злочину, при якій дії суб'єкта ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт і не утворюють йому безпосередньої реальної небезпеки на відміну від замаху на вбивство. При готуванні так як і при замаху необхідно встановлювати через які причини ці етапи реалізації злочинного наміру не були доведені до кінця. Без з'ясування цих причин покарання в повній мірі, на нашу думку, не може відповідати вимогам п.3 ч.1 ст.65 КК.

Готування та замах на вбивство є видами незакінченого злочину і у випадку вчинення незакінченого вбивства з корисливих мотивів їх ознаки потребують обов'язкової кваліфікації відповідно за ст.14 або ч.2 чи ч.3 ст.15 КК та п.6 ч.2 ст.115 КК. Зрозуміло, що покарання за незакінчене вбивство повинно призначатись менш суворе ніж за вчинення закінченого злочину, оскільки смерть потерпілого не настала. Дане положення відповідає вимогам ст.68 КК, яка доповнена двома новими частинами які передбачають, що за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією стат-

ті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України [7]. А за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Доповнивши КК новою ст.69¹, яка передбачає призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання законодавець також зазначив, що строк або розмір покарання, у передбачених цією статтею випадках, не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини.

Слід зазначити, що незважаючи на обґрунтованість та доречність зазначених змін до ст.ст.68, 69¹ КК, законодавець породив сумніви у практичних працівників, щодо можливості застосування вимог ч.2 і ч.3 ст.68 і ст.69¹ КК до статей санкції, яких передбачають покарання у виді довічного позбавлення волі.

На нашу думку, оскільки, покарання у виді довічного позбавлення волі не обмежується конкретними межами та строком і виключає можливість визначення його половини чи двох третин то застосування до даного виду покарання вимог передбачених ч.2 і ч.3 ст.68 та ст.69¹ КК є неможливим.

Разом з тим оскільки, законодавець обмежив застосування цього найсуворішого виду покарання до неповнолітніх і осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент проголошення вироку було б не коректно не застосовувати до цих категорій осіб правил призначення покарання за незакінчений злочин та при призначенні покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання.

За таких обставин, з метою однакового та точного розуміння вимог ч.2 і ч.3 ст.68 і ст.69¹ КК пропонуємо доповнити ці статті.

1) ст.68 КК новою частиною наступного змісту:

«Правила частини 2 і 3 КК не поширюються на осіб, які вчинили злочин, за який законом

передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, за виключенням осіб, до яких у відповідності до вимог ч.2 ст.64 КК даний вид покарання не застосовується.»

2) ст.69¹ КК новою частиною наступного змісту:

«Правила ч.1 не поширюються на осіб, які вчинили злочин, за який законом передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, за виключенням осіб, до яких у відповідності до вимог ч.2 ст.64 КК даний вид покарання не застосовується.»

Вважаємо, що зазначені доповнення знімуть непорозуміння які виникають на практиці при засудженні винних за злочини санкції яких передбачають покарання у виді довічного позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341-III // ВВР України – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Постанови Пленуму Верховного Суду

України в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 368 с.

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – 287 с.

5. Собко Г. М. Аналіз цілей покарання, які переслідує конфіскація майна, як вид додаткового покарання / Г. М. Собко // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наук. конф. «Сьомі осінні юридичні читання». – Хмельницький : Вид-во Хмельницьк. ун-ту управ. та права, 2008. – 243 с.

6. Бородин С. В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву / С. В. Бородин. – М. : Юрист, 1994. – 216 с.

7. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» : від 15.04.2008 р., № 270-VI // ВВР України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.

Бережний С. Д. Деякі питання призначення покарання за умисне вбивство з корисливих мотивів / С. Д. Бережний // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 85–90 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bcdzkm.pdf>

Досліджуються особливості призначення покарання за умисне вбивство з обтяжуючими обставинами, зокрема, вчиненому з корисливих мотивів. Пропонуються зміни та доповнення до Кримінального кодексу України щодо призначення покарання за незакінчений злочин (ст.68 КК України) та призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст.69 КК України).

***

Бережной С.Д. Некоторые вопросы назначения наказания за умышленное убийство из корыстных побуждений

Исследуются особенности назначения наказания за умышленное убийство с отягчающими обстоятельствами, в частности, совершенном из корыстных побуждений. Предлагаются изменения и дополнения в Уголовный кодекс Украины относительно назначения наказания за неоконченное преступление (ст.68 УК Украины) и назначения наказания при наличии обстоятельств, смягчающих наказание (ст.69 УК Украины).

***

Berezhnyi S.D. Some Aspects of Sentencing for Murder of Greed

This article analyzes the sentence for murder with aggravating circumstances, including committed for mercenary motives. Proposed amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding punishment for an unfinished crime (Article 68 of the Criminal Code of Ukraine) and punishment in the circumstances in mitigation of punishment (Article 69 of the Criminal Code of Ukraine).